

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-5-2>

УДК 339.9:679.87

JEL F10, F20, F60, G15

М. П. Хмара

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри

міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка, м. Київ

e-mail: marynahmara@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9119-5223>

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЮ РИНКУ ДОРОГОЦІННОГО КАМІННЯ

Досліджено особливості функціонування ринку дорогоцінного каміння під впливом глобалізації та окреслено основні його риси. Встановлено негативний вплив нелегального ринку на соціально-економічний розвиток країн. Аргументовано важливість проблеми перенесення більшості операцій обробки дорогоцінного каміння за межі країни-виробутку. Підтверджено слабкість державного контролю за обігом дорогоцінного каміння. Проведено аналіз ринку діамантів, який характеризується високим попитом. Визначено складність використання управлінських стратегій на ринку дорогоцінного каміння для ефективного використання ресурсів. Проаналізовано формування ланцюгів доданої вартості в індустрії дорогоцінного каміння. Встановлено відсутність надійного моніторингу індустрії дорогоцінного каміння, що не дозволяє точно оцінити обсяги видобутку, та відсутність належного інвестування. Розкрито особливості торгівлі на ринку дорогоцінного каміння із використанням різних систем. Визначено основні центри обробки дорогоцінного каміння на сучасному етапі. Підтверджено вплив екологічності виробництва та соціальної відповідальності на формування попиту на дорогоцінне каміння, встановлено його низьку інвестиційну привабливість (за винятком діамантів). Проаналізовано стан видобутку і споживання діамантів та недіамантового дорогоцінного каміння. Сформульовано глобальні виклики функціонуванню ринку дорогоцінного каміння на сучасному етапі та заходи їх зменшення.

Ключові слова: видобуток дорогоцінного каміння, діаманти, недіамантове дорогоцінне каміння, нелегальний ринок, ринок дорогоцінного каміння, ювелірні вироби.

Khmara M. GLOBAL CHALLENGES TO FUNCTIONING OF PRECIOUS GEMSTONES MARKET

The peculiarities of gemstone market functioning under the impact of globalization are examined. Modern condition of financial stabilization in world is defined and main features of gemstones are outlined. Negative impact of illegal market on socio-economic development of countries, namely on revenues to the country's budget from the business, is revealed. The importance of the problem of transferring most of gemstones processing operations beyond the countries of production is emphasized. Poor public control over the circulation of precious stones is proven. The challenges are substantiated to be aggravating under the impact of globalization. The diamonds market, which has peculiar high demand, is analyzed: diamonds and derivatives account for 85% of global turnover. Application of managerial strategies for gemstones market to efficiently use resources is defined to be complicated by the fact that managerial strategies impact the high cost of product items and its variability; unique features; intangible qualities; complicated processing. More environmentally friendly production and social responsibility are confirmed to have impact on forming of demand on gemstones. Investment attractiveness of gemstones, except for diamonds, is proven to be low. Condition of production and consumption of diamonds is analyzed. Development condition of the market segment – non-diamonds gemstones – is shown. The activity of small enterprises and households engaged in gemstones production is confirmed to be characterized by chaotic and complicated nature of broker networks, leading to aggravated global challenges. The paper defines that expansion of spectrum and emergence of new opportunities for illegal activity, reduced income and loss of other types of economic benefits, growing negative ecological and social impact, growing exploitation of workers at illegal enterprises remain to be the global challenges of gemstones market functioning. The author suggests increasing of social and ecological responsibility of business, strengthening of the state regulating functions and promotion of gemstones market legalization in order to reduce the challenges.

Keywords: gemstones production, diamonds, non-diamonds gemstones, illegal market, gemstones market, jewelry.

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями під впливом процесів глобалізації відбулося наближення країн одна до одної, зростає їхня інвестиційна та зовнішньоторговельна активність, водночас виникли нові ризики для економічного розвитку країн, змістилися акценти у географічній та товарній структурі торгівлі, відбулися трансформації у політиці сировинних країн. Для останніх залученість у систему міжнародних економічних відносин забезпечувалася їхньою активністю як другорядних гравців ринку, проте сьогодні розвідка й видобуток сировини потребує нових інвестиційних вкладень та стратегій використання сировинної бази.

Серед привабливих сировинних товарів виділяють дорогоцінне каміння, яке впродовж століть вважалося не лише товаром, а й символом статусності, ознакою заможності та засобом підкреслення краси. З розвитком міжнародних відносин під впливом науково-технічного прогресу дорогоцінне каміння розширило своє призначення, спостерігається диверсифікація попиту на нього. Наприклад, діаманти нині використовуються в електроніці, медицині, стоматології, промислових бурильних засобах, комп'ютерній техніці та ін. Зростаюча фінансова нестабільність стала причиною використання дорогоцінного каміння як засобу збереження вартості

та хеджування. Події останніх десятиліть на світовому фінансовому ринку підтвердили: якщо виникають кризові ситуації, економічні агенти переспрямовують інвестиційні потоки на ринки дорогоцінних металів і каміння.

Аналіз останніх досліджень. Означені ринки залишаються поза увагою вітчизняних наукових досліджень, за винятком тих аспектів, які стосуються використання дорогоцінного каміння в ювелірній промисловості (К. Єфремова, Ю. Попивняк) або визначення якості та цінності дорогоцінного каміння (Т. Артюх, О. Гелета). У глобальному контексті та з позицій особливостей обігу, чинників формування, кон'юнктурної політики ринок дорогоцінного каміння залишається поза ґрунтовними дослідженнями.

Метою статті є виявлення передумов виникнення негативних тенденцій у розвитку ринку дорогоцінного каміння та посилення глобальних викликів.

Основні результати дослідження. Через 10 років після світової фінансової кризи вже помітна стабілізація на фінансових ринках та відбувається відновлення темпів економічного зростання. Але ще присутній розрив у темпах зростання у країнах з різними економічними показниками розвитку та зберігаються середньострокові ризики, особливо це актуальне для країн з ринками, які формуються [1]. Під впливом цих факторів змінилася і кон'юнктура світових фінансових ринків, в тому числі і ринку дорогоцінного каміння. У 2018 р. товарообіг на ринку дорогоцінних каменів становив 22 млрд дол. США [2]. Проте у багатьох країнах, де активно розгортається видобуток і переробка дорогоцінного каміння, ці ресурси не розглядаються як інвестиційні об'єкти. Через ці та інші причини ця галузь не отримує значної підтримки інституційного чи фінансового характеру як з боку держави, так і інвесторів. На сучасному етапі ринок дорогоцінного каміння характеризується такими рисами:

- незаконна діяльність є широко розповсюдженою. Спостерігається значна кількість нелегальних операцій з дорогоцінним камінням, багато з яких мають шахрайський характер. Нелегальні торговці дорогоцінним камінням працюють поза межами правового поля, тим самим уповільнюючи розповсюдження відповідних екологічних, соціальних і трудових норм; сприяючи зміцненню зв'язків між ринком коштовного каміння та організованою злочинністю. Нелегальний ринок посилює внутрішні конфлікти економічного і соціального характеру в тих країнах, де здійснюється видобуток коштовного каміння, сприяє розвитку корупційних схем. Тому прослідкувати точний обсяг видобутку і переміщення дорогоцінного каміння неможливо;
- низький рівень державних доходів. Внесок галузі дорогоцінного каміння у дохідні статті державного сектору у багатьох випадках залишається обмеженим внаслідок недооцінки чи недостатнього звітування про обсяг виробництва. Навіть якщо бізнес є легальним, то державі складно проконтролювати справедливість укладених угод з приватними компаніями, які займаються видобутком дорогоцінного каміння;

- мінімальна додана вартість для країн-донорів дорогоцінного каміння. Процес обробки дорогоцінного каміння для його приведення до кінцевого товарного вигляду включає такі виробничі операції, як розрізання, полірування та прикінцева обробка у продукт кінцевого споживання (наприклад, у ювелірний виріб з дорогоцінним камінням). І це не повний перелік операцій. Такі операції є джерелом зайнятості населення, поповнення доходів бюджету, а також зростання вартості експорту цих товарів. Але проблема полягає в тому, що лише невелика частина виробничих потужностей такої складності та кооперації розташовані у країнах, де відбувається видобуток дорогоцінного каміння;
- недостатній контроль. Недостатня регуляція, слабкі механізми відстеження і лише періодичне розкриття договорів, платежів та іншої важливої інформації стосовно операцій з дорогоцінним камінням обмежують можливість обліку економічних агентів у всій мережі постачань дорогоцінного каміння та ювелірних виробів з них.

Ці виклики загострилися під впливом процесів глобалізації, вони зачіпають усі країни, але в групі ризику знаходяться ті з них, які спеціалізуються на видобуванні дорогоцінного каміння. У той час як домінування міжнародних компаній з видобутку дорогоцінного каміння, а також значна увага з боку міжнародного співтовариства дали поштовх до формування формалізації та стратегічного планування на ринку діамантів, галузь дорогоцінного каміння (за винятком діамантів) залишається інституційно та нормативно децентралізованою і недооціненою у порівнянні [3]. Варто зауважити, що ринок діамантів – це виняток з правил, зважаючи на високий попит порівняно з іншими представниками асортименту дорогоцінного каміння: діаманти та похідні з них продукти становлять 85% світового товарообороту. Щобільше, прогнозується інтенсивне зростання попиту на діаманти та їхньої частки на ринку дорогоцінного каміння на наступні роки.

Порівняно з ринком діамантів, інші види дорогоцінного каміння користуються відносно меншою привабливістю [4]. Наслідком цього є відсутність масштабних досліджень, що сповільнює темпи розвитку цієї галузі, проявляється у недостатній зацікавленості державою, приватним сектором і громадянським суспільством проблемами обігу та потенціалом недіамантових дорогоцінних каменів та їхніх ринків. Ефективне використання природних ресурсів (покладів дорогоцінного каміння) можливе, але для цього потрібні ефективні управлінські стратегії. Успішність досягнення ефективності залежить від низки викликів, більшість з яких має інтергалузовий характер. Проте галузь дорогоцінного каміння вирізняється певними особливостями, які визначають специфіку управлінської стратегії. До цього виду особливостей пропонуємо віднести такі:

- висока вартість одиниці продукту. Середньозважена вартість одиниці «сирого» діаманту у 15 разів перевищує вартість одиниці золота. Ця різниця стає більш помітною, якщо

порівнювати золото з іншим дорогоцінним камінням, яке за своїми якостями долає стандарти ювелірної індустрії;

- змінна вартість одиниці продукту. Ціна певного виду дорогоцінного каміння відображає його корисність для споживача, тоді як більшість мінералів оцінюються за такими критеріями, як кількість та чистота. Наприклад, у 2013 р. ринок високоякісного смарагду Замбії за фізичною вагою у дев'ятнадцятеро перевищував ринок низькоякісного смарагду цієї ж країни;
- унікальні характеристики. Тоді як якість деяких видів дорогоцінного каміння визначається на основі таких критеріїв, як колір, чистота, фракційність і маса, широкий спектр інших специфікацій впливає на ринкове ціноутворення, включно, наприклад, з такою детермінантою ціни, як наявність інклюдзій (матеріал, який застрягає всередині дорогоцінного каміння під час його формування). Крім того, деякі самоцвіти реагують на нагрівання, змінюючи колір, чистоту і якість. Для виявлення цих якостей необхідно залучати вузькоспеціалізовані знання;
- нематеріальні якості. Генеалогія певного екземпляра або інші суб'єктивні якості визначають корисність продукту для кінцевого споживача. Наприклад, кашмірський сапфір може бути оцінений вище, ніж мальгаський. Економічні агенти ринків дорогоцінного каміння віддають перевагу тим камінням, видобування і обробка яких відбувається з дотриманням принципів соціальної відповідальності: продукція, яка відповідає екологічним і соціальним стандартам, а також відображає відповідні умови праці, здобуває найбільше попиту серед зацікавлених осіб;
- складність обробки. Процес обробки дорогоцінного каміння потребує витонченої кваліфікованої роботи, тобто обробка самоцвітів є працемістким виробництвом. Наприклад, кут зрізу каменю може суттєво вплинути на кінцеву ціну готового продукту.

Дослідження ланцюга формування вартості в індустрії дорогоцінного каміння важливе для розуміння глобальних викликів як на світовому ринку, так і для окремих країн. Зважаючи на те, що у більшості країнах-донорах дорогоцінного каміння соціальна відповідальність у сфері видобутку не практикується, а сама індустрія недостатньо врегульована, спостерігається низка проблем, які гальмують не лише кількісне зростання, але й якісний розвиток (соціальна відповідальність, екологічні стандарти, міжнародні норми щодо якості, умови праці і т. ін.) [5]. Ланцюги формування вартості в індустрії дорогоцінного каміння передбачають такі послідовні рівні виробництва, як видобуток, розрізування, полірування, виробництво ювелірних виробів і роздрібна торгівля. Ланцюжок вартості характеризується географічною фрагментацією: більшість дорогоцінних каменів на певному етапі свого обігу підпадають під різні юрисдикції в процесі від видобутку сировини до розміщення готового виробу на прилавках ювелірного магазину.

Щорічний обсяг виробництва дорогоцінного каміння у світі в середньому становить 2-3 млрд дол. США [6]. З глобального обсягу виробництва виключають нефрит, оскільки обсяг його щорічного видобутку перевищує сумарний обсяг усього іншого дорогоцінного каміння, окрім діамантів. Статистична точність виробництва не може бути досягнута, оскільки у більшості країн не проводиться надійний моніторинг індустрії коштовного каміння. Крім того, зважаючи на поширеність нелегальний видобувних компаній, точний облік та оцінка видобутих самоцвітів нині неможливі.

Торгівля дорогоцінним камінням відбувається на кожному етапі створення вартості, а у разі залучення малих компаній та домашніх господарств мають місце множинні транзакції на одному етапі (здебільшого на стадії видобутку). Множина підходів до торгівлі дорогоцінним камінням визначає широкий спектр ступенів формальності, конкуренції та прозорості на ринку. Наприклад, ринок сировинних діамантів переважно регулюється системою «сайтхолдер» (від англ. «sightholder»). Обмежений обсяг довгострокових контрактів на купівлю сировинних діамантів надається сайтхолдерам, великим компаніям, які отримують право на придбання діамантів партіями у наперед визначеній кількості, яка називається «сайт» (від англ. «sight»). Перевагами цієї системи є забезпечення стандартизації торгівлі. Іншим широкочисливим підходом є аукціон. Перевагами аукціонної системи є спроможність пристосувати торгівлю до ринкових коливань і перемінних трендів, забезпечити більш прозору і справедливу політику ціноутворення, знизити адміністративні витрати та розширити доступ до ринку великій кількості потенційних покупців [4].

Обробка дорогоцінного каміння вважається найважливішою стадією у ланцюгу створення вартості: ефективні зрізи, полірування та завершальна обробка (наприклад, нагрівання, натирання воском чи забарвлення) можуть збільшити додану вартість продукту в межах 50% [3]. Вставлення дорогоцінного каміння у конструкцію певного ювелірного виробу також суттєво може вплинути на кінцеве ціноутворення. Основними центрами обробки дорогоцінного каміння на сучасному етапі розвитку цієї індустрії є країни Азії, найбільші з яких розташовані в Індії, Китаї, Шрі Ланці й Таїланді. Важливо зауважити, що на Індію припадає 80% світової пропозиції діамантів за фізичною вагою [6]. Решта згаданих країн спеціалізуються на інших видах дорогоцінного каміння. Азійський прорив у індустрії самоцвітів вибудовує значимі виклики для раніше основних центрів обробки дорогоцінного каміння – Бельгії, Ізраїлю та США. Крім того, жорстка конкуренція між країнами Азії призвела до зростання бар'єрів для входження на ринки дорогоцінного каміння для країн, які мають у перспективі обирати як пріоритет розвиток цієї галузі економіки.

Якщо розглядати дорогоцінне каміння як товар розкоші та престижу, то за своїм призначення цей продукт вирізняється з-поміж інших. Але ювелірний виріб не має практичного застосування і не приносить конкретної користі, окрім як естетичного задоволення. Проте, якщо коштовні вироби є об'єктом інвестування для, наприклад, збереження вартості, накопичення капіталу чи хеджування,

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

корисність формується в інший спосіб. Виконує згадані вище функції та є об'єктом інвестування переважно діамант. Інше дорогоцінне каміння використовується здебільшого у ювелірній галузі. Корисність ювелірного виробу з вмістом дорогоцінного каміння залежить від брендингу і маркетингу загалом. Популяризація екологічності виробництва та соціальної відповідальності спричинили зрушення у русіях формування попиту на дорогоцінне каміння. Наприклад, у 90-х рр. ХХ ст. компанія з виготовлення коштовних виробів з діамантів De Beers рекламувала каблучки з діамантом на заручини гаслом «Діамант назавжди», тоді як упродовж останнього десятиліття основою попиту на ці вироби є ідея відповідального видобутку.

Останніми роками у роздрібній торгівлі коштовним камінням діаманти займають основну нішу: річний товарообіг складає 70-80 млрд дол. США [2]. США позиціонується як найбільший споживач виробів з діамантів, займаючи 40% світового товарообігу. Спостерігається інтенсивне зростання ринкової частки Китаю, Індії та інших країн, що розвиваються, і скорочення ринкової частки США. Основні країни, де розташовуються найбільші видобувні потужності діамантів, представлені в табл. 1.

Таблиця 1
Обсяг видобутку та резервів діамантів за 2017-2018 рр.

Країна	2017 р.	2018 р.
Ангола	8500	8500
Австралія	343	340
Ботсвана	16000	16000
Бразилія	255	250
Канада	23200	23000
Китай	230	230
Конго	3780	3700
Гвінея	145	140
Лесото	1130	1100
Намібія	1950	1900
Росія	23800	23000
Сьєрра-Леоне	231	230
Південно-Африканська Республіка	7750	7700
Танзанія	260	260
Зімбабве	251	250
Інші країни	277	480
Світ	88100	87000

Примітка: складено автором на основі даних [2].

Популярність недіамантового дорогоцінного каміння демонструє впевнений висхідний тренд останніми роками, що призвело до зростання цін на різні варіації дорогоцінного каміння більш ніж у два рази за останнє десятиліття. Щорічний товарообіг дорогоцінного каміння (за винятком нефриту) займає 5-7% глобальної роздрібної торгівлі, або 10-12 млрд дол. США. На рубіни, сапфіри та смарагди припадає найбільша частка у загальному товарообігу. США споживають 60% виробів з дорогоцінного недіамантового каміння (за винятком нефриту). Характерною ознакою цього ринку є неоднорідність попиту на коштовне каміння: північноамериканський та європейський ринок непропорційно споживають сапфір, тоді як рубіни і майже весь ринок нефриту припадає на китайських споживачів.

Особливості видобутку дорогоцінного каміння полягають і в інвестиційній спроможності суб'єкта господарювання. Пошук значних покладів і розробка родовища можлива за масштабних капіталовкладень, які країни не в змозі забезпечити власними силами, але це можуть здійснити інституційні інвестори. Досить часто

спостерігаються ситуації в країнах, що розвиваються, коли вторинні джерела покладів дорогоцінних ресурсів, відомі ще як алловіальні, привертають увагу малих підприємства або самозайнятих суб'єктів (домашні господарства). Останні категорії суб'єктів господарювання визначають складність обліку обсягу видобутку дорогоцінного каміння, а також створюють умови для нелегальної торгівлі, підробки та невідповідних умов праці. Близько 70-80% світового обсягу видобутку дорогоцінного каміння, за винятком діамантів, припадає на малі підприємства й домашні господарства. Варто зауважити, що останніми роками спостерігаються певні зрушення у бік збільшення участі великих компаній у видобуванні дорогоцінного каміння.

Діяльність малих підприємств і домашніх господарств, які займаються видобутком дорогоцінного каміння, характеризується хаотичністю та складністю брокерських мереж, що зі свого боку дає змогу більш точно пристосувати пропозицію дорогоцінного каміння до попиту міжнародних споживачів. У такому разі дорогоцінне каміння між стадіями видобутку та обробки неодноразово змінює свого власника. Помітними перевагами цієї системи є гнучкість пропозиції та доступ до ринку, проте рівень стандартизації низький, а у собівартість видобутої продукції може включатися використання нелегальної праці, яка часто відбувається з порушенням умов безпеки. Крім того, проблематично визначити походження тої чи іншої партії каміння з огляду на неформальність виробництва.

Малі виробничі об'єкти та самозайняте населення у видобутку дорогоцінного каміння утримують свої позиції, але надалі очікується скорочення кількості непрофесійних копалень внаслідок виснаження родовищ, які доступні таким виробничим потужностям. Проте тепер спостерігається стійке зростання кількості непрофесійних і працездатних копалень. На таких підприємства заробітна плата працівників становить менше ніж 5 дол. США на день, а ризик загибелі чи каліцтва внаслідок надзвичайних ситуацій (обвали чи зсуви) загрозливо високий [3]. Крім того, переважна більшість працівників походять з соціально незахищеного середовища: низький рівень доходу, відсутність базової освіти, спеціалізованих знань у геології.

Зважаючи на те, що більшість непрофесійних видобувних підприємств функціонують без ліцензії на видобуток і не підпадають під програми державного контролю, а великі компанії мають транснаціональний характер, тому самостійно визначають свої стратегії розвитку та проникнення на ринки, на ринку дорогоцінного каміння формуються незаконно створені, оскільки здійснюють свою діяльність поза межами чинного законодавства, мають місце передумови для посилення таких викликів на ринках дорогоцінного каміння:

- розширення спектра та виникнення нових можливостей для нелегальної діяльності. Природним середовищем нелегальних копалень є утверджена корупційна складова, дитяча і примусова праця. У багатьох випадках реалізація коштовного каміння, яке має сумнівне походження, з великою імовірністю може сприяти фінансуванню наркотрафіка, організованій злочинності, внутрішнім конфліктам і міжнародному тероризму;
- зниження доходу та втрата інших видів економічної вигоди. Переважна більшість самозайнятих добувачів чи малих видобувних підпри-

емств не легалізують свою підприємницьку діяльність, що становить виклики для розрахунку вартості ресурсів коштовного каміння, оподаткування та підтримки розвитку пов'язаних індустрій та секторів;

- посилення негативного екологічного та соціального впливу. Необмежений та неконтрольований видобуток поглиблює проблему вирубки лісів, забруднення води, загрожує біорізноманіттю країн-донорів і дестабілізує місцеві території. Крім надмірного тиску на державну складову, масова міграція до територій, багатих на поклади дорогоцінного каміння, негативно впливає на рівень здоров'я та безпеки населення внаслідок збільшення вживання наркотичних речовин і розповсюдження захворювань;
- поглиблення експлуатації працівників на нелегальних підприємствах [7; 8], причому залучається не тільки доросле населення, але й діти. Через відсутність доступу до освіти нелегальні працівники стають жертвами буквально пожиттєвого найму на видобувних підприємствах – з низьким рівнем доходів, соціальною незахищеністю та відсутністю будь-яких можливостей для індивідуального економічного зростання.

Висновки. Таким чином, ринок дорогоцінного каміння в сучасних умовах формується під впливом різних факторів, які через глобалізацію стали проявляти себе активніше. Основним глобальним викликом індустрії дорогоцінного каміння залишається сумнівна легальність операцій, в яких задіяні малі підприємства та домашні господарства. Ці суб'єкти господарювання займають переважаючу частку ринку дорогоцінного каміння (80%), а також значну частку ринку діамантів (20%) у глобальному масштабі. Активізація соціальної та екологічної відповідальності має привернути увагу державних регуляторних органів до проблематики визначення походження самоцвітів, рівня організації виробництва й дотримання стандартів. Зазначені заходи та легалізація цієї індустрії стануть ще одним напрямом зменшення глобальних викликів для ринків дорогоцінного каміння та країн їх видобутку.

Список використаних джерел

1. Global Financial Stability Report. A Decade after the Global Financial Crisis: Are We Safer? *International Monetary Fund*: Website. October 2018. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>
2. Gemstones (Data in million dollars unless otherwise noted). *National Minerals Information Center*: Website. 2019. URL: <https://prd-wret.s3-us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/s3fs-public/atoms/files/mcs-2019-gemst.pdf>
3. Laurent C. Gemstones and sustainable development: Perspectives and trends in mining, processing and trade of precious stones. *The Extractive Industries and Society*. 2019. Vol. 6. Pp. 1013-1016. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.exis.2019.09.005>
4. Lawson L. Women working in the Thai coloured gemstone industry: Insights from entrepreneurial ecosystems. *The Extractive Industries and Society*. 2019.

Vol. 6. Pp. 1066-1073. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.exis.2019.08.002>.

5. Musiyarira H. K., Pillalamarry M., Tesh D., Nikowa N. Formulating strategic interventions for the coloured gemstone industry in Namibia by utilising the logical framework approach. *The Extractive Industries and Society*. 2019. Vol. 6. Pp. 1017-1029 . DOI: <https://doi.org/10.1016/j.exis.2019.05.004>.
6. Smith N. M. «No cow makes this sort of profit»: Capital, success, and Maasai gemstone traders in Tanzania. *The Extractive Industries and Society*. 2016. Vol. 3. Pp. 442-449 . DOI: <https://doi.org/10.1016/j.exis.2016.02.008>.
7. Social and labour issues in small-scale mines. *International Labour Organization*: Website. 2019. URL: https://www.ilo.org/documents/meetingdocument/wcms_714371
8. Gemstones other than Diamonds. Summary of Key Trafficking in Persons Issues in Gemstone Production. *Verité*: Website. 2019. URL: <https://www.verite.org/africa/explore-by-commodity/gemstones-other-than-diamonds>

References

1. Global Financial Stability Report (2018, Oct). A Decade after the Global Financial Crisis: Are We Safer? *International Monetary Fund*: Website. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2018/09/25/Global-Financial-Stability-Report-October-2018>
2. Gemstones (Data in million dollars unless otherwise noted) (2019). *National Minerals Information Center*: Website. Retrieved from <https://prd-wret.s3-us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/s3fs-public/atoms/files/mcs-2019-gemst.pdf>
3. Laurent, C. (2019). Gemstones and sustainable development: Perspectives and trends in mining, processing and trade of precious stones. *The Extractive Industries and Society*, 6, 1013-1016. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.exis.2019.09.005>
4. Lawson, L. (2019). Women working in the Thai coloured gemstone industry: Insights from entrepreneurial ecosystems. *The Extractive Industries and Society*, 6, 1066-1073. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.exis.2019.08.002>.
5. Musiyarira, H. K., Pillalamarry, M., Tesh, D., & Nikowa, N. (2019). Formulating strategic interventions for the coloured gemstone industry in Namibia by utilising the logical framework approach. *The Extractive Industries and Society*, 6, 1017-1029. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.exis.2019.05.004>.
6. Smith, N. M. (2016). «No cow makes this sort of profit»: Capital, success, and Maasai gemstone traders in Tanzania. *The Extractive Industries and Society*, 3, 442-449. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.exis.2016.02.008>.
7. Social and labour issues in small-scale mines (2019). *International Labour Organization*: Website. Retrieved from https://www.ilo.org/documents/meetingdocument/wcms_714371
8. Gemstones other than Diamonds. Summary of Key Trafficking in Persons Issues in Gemstone Production (2019). *Verité*: Website. Retrieved from <https://www.verite.org/africa/explore-by-commodity/gemstones-other-than-diamonds>

Надійшло 21.09.2019 р.